

سخن سر دبیر

بسم الله الرحمن الرحيم

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

سوگند به قلم و آنچه می‌نویسند

نخستین آیه از سوره قلم گویای حرمت قلم در کتاب خدا یعنی قرآن کریم است و خداوند در این سوره صاحبان قلم را صاحبان خرد و اندیشه می‌داند و حرمت قلم را تأکید می‌کند.

با پیدایش خط، قلم در عرصه تاریخ ظاهر شد، قلم و خط توأمان شدند.

ظهور یا اختراع خط حیات بشری را به دو مقطع مشخص تاریخی تقسیم کرد، عصر تاریخ که عصر خط و قلم و کتابت است و قبل از آن به ماقبل تاریخ شهرت یافت.

حضرت حکیم ابوالقاسم فردوسی در شاهکار بی‌نظیر و جاودانه خود که زنده کننده زبان پارسی است در داستان طهورث دیوبند، آنجا که طهورث دیوان را به بند می‌کشد و دستور قتل آنان را صادر می‌کند، دیوان می‌گویند: شاهها ما را نکش، در عوض هنری به شما و ملت شما یاد خواهیم داد که در تاریخ جاودانه بمانید، از قلم حکیم فردوسی می‌خوانیم:

که ما را مکش تا یکی نو هنر بیاموزی از ماکت آید به بر

کی نامور دادشان زینهار   بدان تا نهانی کنند آشکار
چو آزاد گشتند از بند او   بـجـُستند ناچار پیوند او
نبشتن به خسرو بیاموختند   دلش را به دانش برافروختند
نبشتن یکی نه، که نزدیک سی   چه رومی چه تازی و چه پارسی
چه سغدی، چه چینی و چه پهلوی   ز هر گونه‌ای کآن همی بشنوی
جهاندار سی سال ازین بیشتر   چه گونه پدید آوریدی هنر
برفت و سرآمد برو روزگار   همه رنج او ماند ازو یادگار
گروهی از مورخان از دیوان به آرامی‌ها و سومری‌ها یاد می‌کنند.

به هر صورت این نکته بیانگر آن است که ما ایرانیان که همیشه زبان پارسی را زنده نگه داشتیم، هیچ‌گاه خط نداشتیم و پیوسته خط را از همسایگان به عاریت گرفتیم و با ذوق و سلیقه خود در آن دخل و تصرف کردیم.

خط میخی را از سومریان و پهلوی را از آرامی‌ها و خط کنونی پارسی را از سامیان اقتباس کردیم و با افزودن حروفی بر آن نیاز خود را در کتابت برطرف کردیم.

ذکر این نکته نیز ضروری است که گویند: ایرانیان خطی به نام دین دبیره داشتند که با آن خط کتابهای دینی و مذهبی را بدان می‌نگاشتند، اینکه این خط چگونه بوده است بر ما نامعلوم و نامشخص است و فقط نام آن برای ما مانده است.

با ظهور اسلام و پذیرش دین اسلام از سوی ایرانیان، خط عربی که کتاب خدای بدان خط نگاشته می‌شد، در میان ایرانیان رایج و متداول شد.

خط عربی دو اسلوب عمده دارد، یکی اسلوب رسمی با حروف زاویه‌دار (کوفی) و دیگری اسلوب شکسته با حروف منحنی و قوس دار (نسخ).

هر دو اسلوب از سده اول هجری میان مسلمانان شایع بود اسلوب کوفی برای کتابت قرآن و کتیبه‌ها و اسلوب نسخ برای نوشتن سایر مطالب به کار می‌رفت. خط تزئینی تا سده چهارم منحصر به قلم کوفی بود که در همه‌جا برای تزئین مورد استفاده قرار می‌گرفت.

از سده چهارم از دو قلم کوفی و نسخ به تدریج قلم دیگر به وجود آمد که به اقلام سته معروف شدند (ثلث، محقق، ریحان، نسخ جدید، توقیع و رقاع) که هر یک برای کتابت ویژه‌ای به کار می‌رفت.

تا اواخر سده هفتم هجری، مهم‌ترین اقلام متداول در ایران همان اقلام سته یا شش‌گانه بود و هیچ‌یک از این اقلام برای کتابت تندنویسی مناسب نبود تا اینکه ذوق ایرانی از قلم رقاع و توقیع، قلم جدیدی وضع کرد که موسوم به قلم تعلیق شد و برای نوشتن کتابهای فارسی به کار می‌رفت.

در اثر تندنویسی، از قلم تعلیق، شکسته تعلیق بوجود آمد و تا جائیکه که دیگر شکسته تعلیق خوانا نبود.

در نیمه دوم سده هشتم، از ترکیب قلم تعلیق با قلم نسخ، قلم نستعلیق به وجود آمد که معروف‌ترین و زیباترین قلم اسلامی است.

در همین ایام برای کتابت متون دینی و قرآن قلم نسخ مورد استفاده قرار گرفت، اما در مکاتبات و نوشته‌های دیوانی به تدریج قلم نستعلیق جای اقلام دیگر را گرفت. بر اثر تندنویسی احکام و فرامین دیوانها قلم نستعلیق به قلم شکسته نستعلیق انجامید.

در عصر صفوی دو خطاط هنرمند و نامور برای هر یک از دو قلم نستعلیق و شکسته آدابی وضع کردند که تا به سر نوشت قلم تعلیق و شکسته تعلیق نیانجامد این دو تن کسی جز میر عماد و درویش عبدالمجید نبودند.

قلم نستعلیق به مرور از مرز سیاسی به مرز فرهنگی پا گذاشت و به سرزمین آناتولی در غرب و به شبه قاره در شرق رسید و در شبه قاره غالب کتابها بدان قلم نوشته شد و کتابها و مرقعات بدان قلم پدید آمد؛ و افزون بر میراث مشترک فرهنگی کتاب، میراث مشترک دیگر یعنی قلم بوجود آمد.

مرکز نشر میراث مکتوب با شعار «نسخه‌های خطی میراث نیاکان ماست، در حفظ و احیاء آن بکوشیم»، بر آن شد که در راه احیاء میراث مشترک مکتوب، طرح احیاء میراث مکتوب شبه قاره را در دستور کار خود قرار دهد تا باشد که گامی دیگر در احیاء

نسخ خطی بردارد و این وجیزه نخستین قدم در این راه است و افزون بر این، ویژه‌نامه‌ای از شماره فصلنامه آینه میراث را بدین امر اختصاص خواهد داد که آقای دکتر عارف نوشاهی دبیر این ویژه نامه هستند و همچنین قصد دارد که حداقل سی‌الی چهل عنوان از میراث مشترک را که به صورت نسخه خطی است پس از تصحیح چاپ و منتشر کند، از این رو، دست کمک به سوی محققان و مصححان و متن پژوهان شبه قاره دراز می‌کند و دست استادان را در کمک به احیاء نسخ خطی به گرمی می‌فشارد.

سر دبیر

